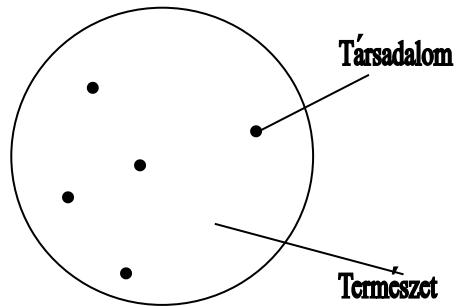

A természet és a társadalom kapcsolata

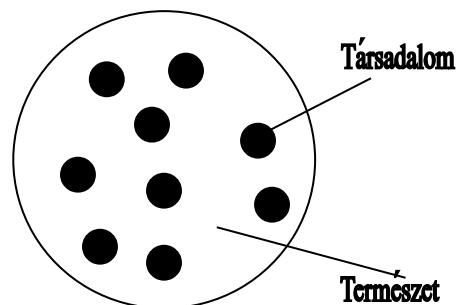
- Társadalom: emberi csoport
- természet átalakítása: a társadalom gazdasági tevékenységével, infrastrukturális háttérrel átalakítja a természetet.

Természet átalakítás

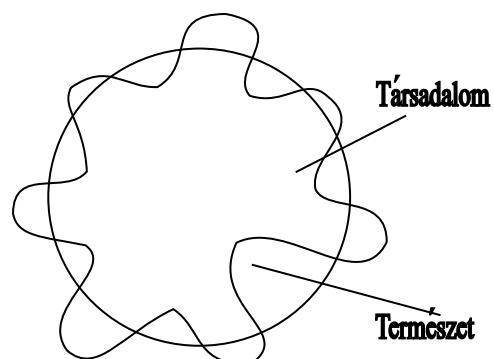
Preindustriális fázis

Industriális fázis

Postindustriális
fázis

Világnépesség növekedése

- 1950 - 2,5 milliárd volt
- 1987 - 5 milliárd fő
- 1999 - 6 milliárd (növekedés üteme lassult)
- 2011 - 7 milliárd
- 2025 - 8.2 milliárd elméleteben 10 milliárd környékén áll meg a növekedés, majd szép lassan csökken.
  - Okai lehetnek:
    - legnagyobb mértékben:
      - társadalmi átalakulás
    - kisebb mértékben:
      - háborúk
      - járványok
      - éhínség :memo: India és Kína határozza meg főként, hogy mi várható a népesség növekedésben.
- Jelenleg a népeség:
  - Ázsia: 4.8 milliárd
  - Afrika: 1.5 milliárd
  - Amerika: 800 millió
  - Európa: 750 millió
  - Ausztrália + Új-Zéland: 30 millió
- Országok népességszáma:
  - India: 1.46 milliárd
  - Kína: 1.41 milliárd
  - USA: 350 millió
  - Indonézia: 285 millió
  - Pakisztán: 240 millió
  - Nigéria: 238 millió

Amelyik ország nem fejlődik, ott háború van vagy volt, vagy elnyomó diktatorikus rezsimek uralkodnak.

Népességföldrajz

Egy ország népességét meghatározza:

- születések és halálozások közötti különbség (ezt nevezzük természetes szaporodás vagy fogyásnak) és a be és kivándorlás különbözete.

A természetes szaporodás vagy fogyás mértékegysége az % (ezrelék)

Egy adott Országban minden 1000 főre hány százalék születés illetve halálozás jut 1 év alatt.

Példa a számításra:

- X-ország népessége: 10000000 fő
- 2000-ben 1 év alatt: 80000 fő született
- 2000-ben 1 év alatt: 120000 fő halt meg

először egyszerűsítünk 10000000

majd elvégezzük a számítást:

- $80000 / 10000 = 8\%$
- $120000 / 10000 = 12\%$ tehát a természetes fogyás: -4%

A népesség korszerkezete

A **korszerkezet** a népességen belüli korcsoportok arányát mutatja.

Három nagy korcsoport:

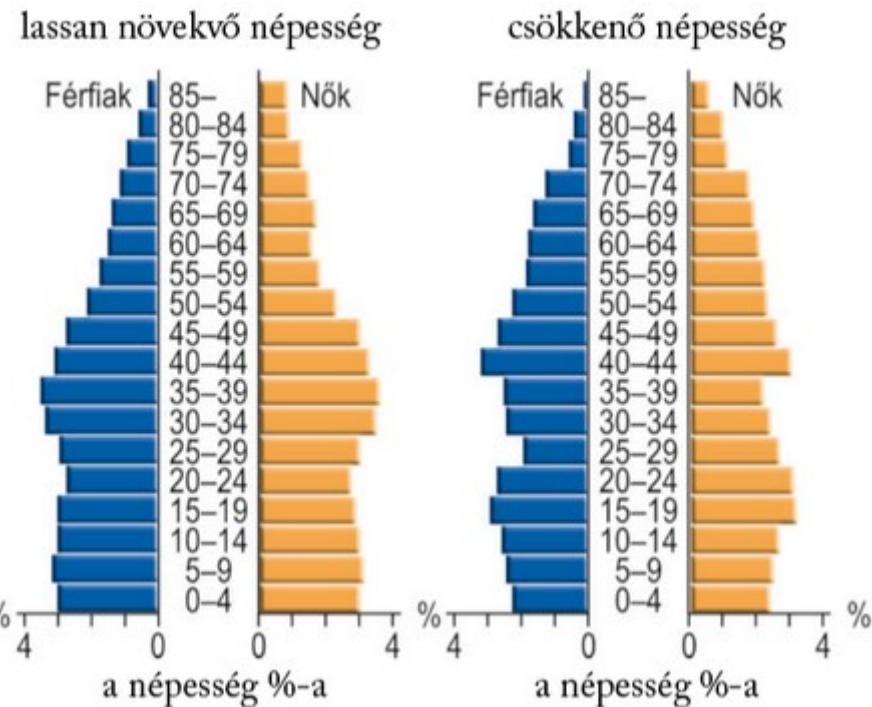
- fiatal korcsoportot (0–14 év),
- felnőtt korcsoport (15–64 év)
- idős korcsoportot (65 év fölött).

A népesség korösszetétele szorosan összefügg a demográfiai folyamatokkal, és kihat a társadalom működésére is.

A **korfa**, speciális diagram, mely a népesség, nemek és korcsoportok szerinti összetételét ábrázolja. Pillanatképet mutat a társadalom aktuális összetételéről, de le lehet vonni belőle következtetéseket a népességszámot befolyásoló korábbi eseményekre és a népesség jövőbeli alakulására vonatkozóan is. Előrejelzést nyújthat például a közeljövő munkaerőpiaci helyzetének alakulásáról.

Fiatalodó és előregező társadalmak

- fiatal korcsoport:
  - **fejlődő világ országaira** jellemző
  - teljes népesség 45–50%-át alkotják (pl. Uganda, Kenya, Zambia).
  - magas születési arányt viszonylag magas halálozási arány kíséri
  - születéskor várható élettartam alacsony (45–50 év)
  - idősebb korcsoportok aránya csupán 2–4%. Korfájuk piramis alakú.
- **Fejlődés útjára lépett társadalmak:**
  - magas a születések száma, de már csökkenő a halálozás
  - jelentősebb a munkaképes korosztály aránya
  - szerény gazdasággal rendelkező fejlődő országok (pl. Mauritánia, Szudán, Banglades, Fülöp-szigetek, Paraguay)
  - gyorsan növekvő népességű arab olajállamok (pl. Szaúd-Arábia, Kuvait), amelyekben nőtt a várható élettartam, de a magasabb korcsoportba még kevesen jutnak fel.
- **Fejlett társadalom:**
  - korfája - harang forma
  - azonos létszámú fiatal és középkorú korcsoportok épülnek egymásra
  - harmonikusan nő a népesség
  - emelkedik a várható élettartam, ezzel párhuzamosan **öregszik a társadalom.**
  - fiatalok aránya 20–26%-ra mérséklődik, az időseké 9–13%-ra emelkedik
  - többnyire újvilági fejlett társadalmak alkotják a csoportot (pl. USA, Ausztrália).

- **stagnáló, illetve csökkenő népességű, előregező társadalmak:**
  - fiatal korcsoportok létszáma csökken, csupán 11–15%-át képezik a népességnak
  - meghosszabbodó, várható élettartam következtében az idős korcsoport aránya 20–30%-ra nő, azaz megközelíti, sőt el is éri a fiatal korosztály részesedését (pl. Dánia, Németország, Magyarország)
  - gyorsan öregszik a népesség, létszáma csökkenni kezd
  - halálozások száma rendre meghaladja a születésekét, **népességfogyás** lép fel
  - ilyen korfát urna alakúnak nevezzük.

A korszerkezet és a társadalmi problémák

Az előregező társadalmak egy részében problémát jelent, hogy az **egyre kisebb arányú aktív korú népességnek** kell eltartania a nagy létszámú nyugdíjas korosztályt. Folyamatosan nőnek a társadalom egészségügyi és szociális kiadásai. E folyamat hatásainak mérséklését segíti a nyugdíjkorhatár emelése is.

A **fiatalodó társadalmakban** a fő gondot a növekvő létszámú munkaképes korú népesség megélhetéséhez szükséges **munkalehetőségek megteremtése** jelenti. A fiatalkorúak alapvető ellátása, oktatása is egyre több pénzt igényel. Sok fejlődő országban még az iskola és a tanszerek sem állnak rendelkezésre – a világon gyermeknek millióinak nincs lehetősége elvégezni az iskolát.

Vándorló milliók

A természetes szaporodás mellett a népesség területi eloszlását lényegesen módosítja a **vándorlás**, idegen szóval a migráció is. A **migráció** a népesség azon mozgásait jelenti, amely a településhatárok átlépésével jár. Megkülönböztetjük az országon belüli és nemzetközi (országok közötti) migrációt. A vándorlás a természetes szaporodással együtt határozza meg egy ország népességszámát. A **bevándorlás** növeli, a **kivándorlás** csökkenti a népességszámot. A kettő különbsége a **vándorlási egyenleg**.

A fejlődő világ fiatal korszerkezetű társadalmaira a munkaerő-felesleg, míg a fejlett országok öregedő társadalmaira sok esetben a munkaerőhiány jellemző. Részben ez a mozgatórugója a világban tapasztalható hatalmas méretű népességmozgásnak.

A vándorlások egyik formája a **kontinensek közötti** vándorlás. A történelem során több példa is volt nagyobb mértékű, kontinenseket átlépő vándorlásokra.

Ilyen volt például az Újvilág benépesítése. 1820-tól másfél század alatt csaknem 70 millió európai telepedett le Amerikában, Ausztráliában és Dél-Afrikában. Ezek a vándorlások játszották a legjelentősebb szerepet az emberiség területi átrendeződésében.

Az utóbbi évtizedek során megnőtt az ideiglenesen áttelepülő **vendégmunkások** száma. Különösen jelentős a szereük Nyugat-Európa államaiban, ahová Közép- és Dél-Európa, Afrika, Kelet-Ázsia területéről legalább 10 millió munkavállaló vándorolt be, de családtagjaikkal együtt ez a szám jóval több is lehet.

Az országok közti, **nemzetközi migrációban** meg lehet figyelni tipikus **befogadó** és **kibocsátó országokat**. Az előbbiekhez mindenekelőtt a gazdagabb, előrengedő és munkaerőigényteljes országok (pl. az USA, Kanada, Németország, Olaszország, Szaúd-Arábia) tartoznak, a kibocsátó országok között inkább a fejletlenebb, problémák sújtotta, valamint a legnépesebb országokat (pl. Vietnám, Mali, Pakisztán, India, Kína) találjuk.

Az iparosodás kibontakozása elindította egy-egy ország népességének a határon belüli átcsoportosulását is. E belső vándorlásnak nagy szerepe van az újabb kori

népességkoncentrációk kifejlődésében. Az országon belüli migrációt gyakran a városiasodással együtt járó folyamatok váltják ki. Elsősorban a peremterületekről a nagyobb munkahelykínálattal rendelkező központba vándorolnak az emberek nagy számban (jellemzően faluból városba).

Az iparosodás kibontakozása elindította egy-egy ország népességének a határon belüli átcsoportosulását is. E **belső vándorlásnak** nagy szerepe van az újabb kori népességkoncentrációk kifejlődésében. Az országon belüli migrációt gyakran a városiasodással együtt járó folyamatok váltják ki. Elsősorban a peremterületekről a nagyobb munkahelykínálattal rendelkező központba vándorolnak az emberek nagy számban (jellemzően faluból városba).

Az **időszakos vándorlások** közé tartozik az ingázás, amikor a lakó- és munkahely (vagy iskola) más-más településen található. Ebbe a kategóriába soroljuk a turisztikai célú utazásokat is.

A migrációnak többféle oka, illetve célja lehet. Az **önkéntes vándorlások** között a gazdasági célú migráció (elsődlegesen munkavállalási célú) az egyik leggyakoribb oka a költözésnek. Az utóbbi évtizedekben nagy méretekben öltött a tanulási célú migráció is.

A **kényszermigráció** oka lehet polgárháborús helyzet, a politikai, a vallási, az etnikai üldözötés és a diszkrimináció, illetve egyre gyakoribbá vált a környezet pusztulása (pl. árvíz, földrengés) miatti vándorlás. A nem önszántukból vándorlókat **menekülteknek** nevezik. A menekültkérdés számos országban nagy probléma. A világon az összes menekült becsült száma mintegy 71 millió. Több millióan hosszú évek óta menekülttáborokban élnek.

A hazáját elhagyó és egy másik országban letelepedő személyt **bevándorlónak** nevezzük. A bevándorlók helyzete sok befogadó országban nehéz, illetve a kulturális és nyelvi különbségek miatt sokszor nehézkes a betelepülők integrációja.

Átalakuló falvak

A **települések** az emberek tartós megtelepedésére alkalmas helyek, amelyek lakó- és munkahelyül szolgálnak. Sokféle szempontból lehet csoportosítani a településeket, például alaprajz vagy elhelyezkedés alapján. A csoportos településeken belül a legközismertebb a falu és a város megkülönböztetése.

A települések szoros kapcsolatban állnak egymással, együttesen alkotják a **településhálózatot**.

A neolit mezőgazdasági forradalma, a mezőgazdasági termelés feltalálása fordulatot hozott a természet és az ember viszonyában. A termelés viszonylagos biztonsága

letelepedésre készítette, falvakat, majd városokat épített, s a megváltozott körül-mények között gyorsabban szaporodott.

Törzsszöveg szekció vége Törzsszöveg szekció

Falu vagy város?

A településeket a leggyakrabban a **népességszámuk** alapján csoportosítjuk. Jellemzően minél nagyobb a település népességszáma, annál kevesebb ilyen típusú település van egy országon belül.

aprófalu	500 főnél kevesebben lakják
kisfalu	500–999
közepes falu	1000–1999
nagyfalu	2000–4999
óriásfalu	5000 főnél többen lakják
kisváros	25 000 főig
közepes város	25 000 – 99 999
nagyváros	100 000 főnél többen lakják

A lélekszám növekedése nem feltétlenül jár együtt egy település várossá válásával. Viszont vannak olyan települések, amelyek a viszonylag kis népességük ellenére mégis városi rangot kaptak.

Az első városok kialakulása többek között a kézművességnak és a kereskedelelmnek köszönhető. Gyors növekedésüket először az ipar, majd a szolgáltatások fejlődése tette lehetővé. Napjaink városai különböző szerepet tölthetnek be a munkamegosztásban, abban azonban megegyeznek, hogy valamennyien egy adott térség központi vagy **városi funkciókkal** rendelkező települései. Ilyen városi funkció lehet például oktatási (pl. középiskola), egészségügyi (pl. kórház), közigazgatási (pl. járásközpont), kulturális (pl. múzeum), gazdasági (pl. gyár). Szolgáltatásai kiterjednek a környező kisebb településekre is – ez a városok **vonzáskörzete**.

Falu és város kapcsolata

A települések fizikailag is kapcsolatban állnak egymással – utak kapcsolják össze őket. Gazdasági és társadalmi kapcsolataik pedig összetettek. **Falu és város kapcsolata** különleges, mert minden településtípus mászt tud nyújtani a másik számára. A falvakban élők a városban találnak munkahelyet, oda járnak színházba, szakrendelőbe, okmányirodába vagy könyvet vásárolni. A városiak vidékre mennek kikapcsolódni, feltöltődni, kirándulni, és vidékről szerzik be az élelmiszerük egy részét.

A legősibb és legelterjedtebb településforma

A falvak születését a **mezőgazdasági termelés kezdete**, a neolit kor hozta magával. Bár a mezőgazdaságból élő népesség aránya már jelentősen lecsökkent, a falvak száma nem követte ezt a csökkenést. A legfejlettebb országokban csak a keresők 1–3%-a dolgozik a mezőgazdaságban, de a népesség 15–20%-a él falvakban.

A fejlettebb országokban a falvak egy része várossá fejlődött, más részük megmaradt faluként, de a bennük élő népesség már egyáltalában nem, vagy csak kismértékben kötődik a mezőgazdasághoz.

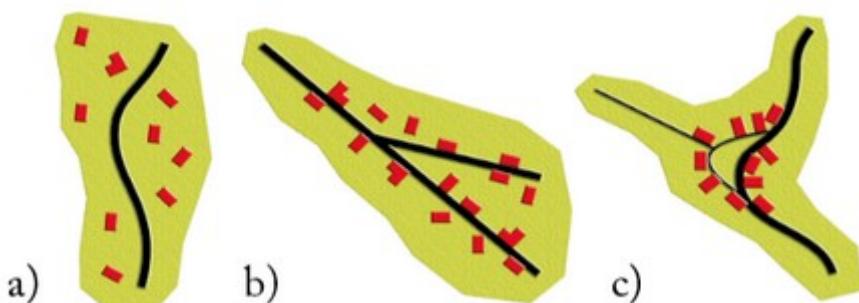
A legfalusiasabb társadalmak Afrikában és Ázsiában találhatók. Számos afrikai ország (pl. Burundi, Ruanda és Mozambik) népességének több mint 90%-a falusi településeken él.

A legkisebb település: a tanya

A legkisebb településegységet a magányos, apró **szórványtelepülések** alkotják. Hazánkban ezek a tanyák. Lakosaik száma általában mindössze néhány fő (általában egy család). A legősibbek Közép- és Nyugat-Európa egykor erdővel borított térszínein alakultak ki a 11–13. században. Magyarországon a török kiűzését követően a korábban elnéptelenedett területeket – tanyákat létesítve – újra birtokba vette a földművelő népesség. A tanyák számának növekedése a 19. század közepén megkezdett Tisza-szabályozást követően folytatódott az ármentesített területeken a 20. század elejéig. Fő elterjedési területük máig az Alföld. A tanyák típusai alaprajzuk alapján: szórt, sor- és bokortanya.

Tanyák típusai:

- a: szórt; b: sortanya; c: bokortanya

A tanyák egy része az utóbbi két évtizedben családi **gazdaságokká** alakult. A jól megközelíthető, rendezett tanyák az elmúlt években a **tanyasi turizmus** kedvelt célpontjaivá váltak.

A porták jelentős részére azonban inkább a lassú sorvadás jellemző. A tanyasi lakosság előregszik, a fiatalok pedig nem szívesen vállalják a nehezebb életkörülményeket.

A 17–19. század alatt ment végbe Észak- és Dél-Amerikában, Dél-Afrikában és Ausztráliában a gyarmatosító telepesek földfoglalása, így születtek meg a **farmok**.

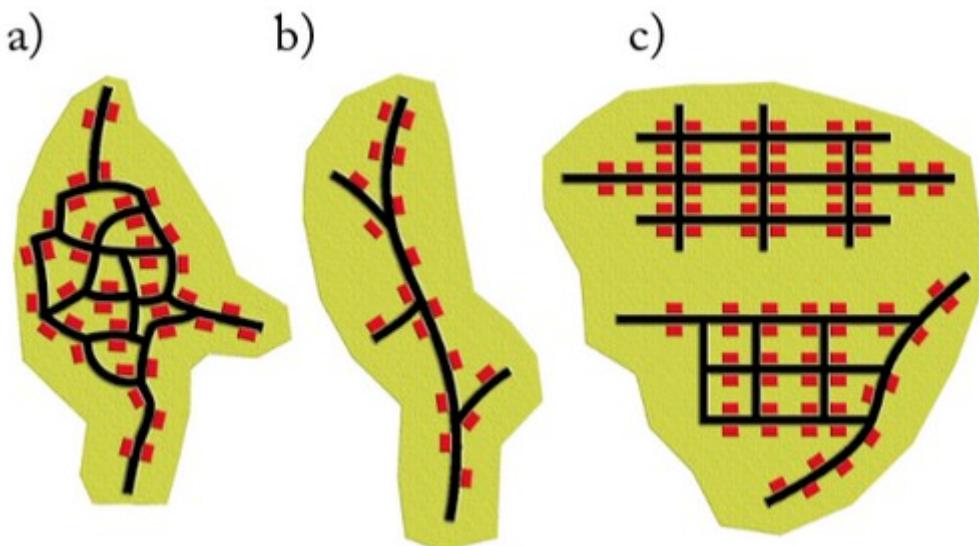
Bár a tanyák és a farmok is magányos települések, mégis jelentős különbség van közöttük. A farmok általában jól gépesített, családi művelésben lévő parasztgazdaságok, amelyek nagy földterületeken néhány (sokszor egy-kétféle) növény termesztésére vagy állatok tartására szakosodtak. Sok esetben már helyben megtörténik a termények feldolgozása is.

A falvak

A falvakat **alaprajzuk** szerint három fő csoportba soroljuk: halmazfalu, útifalu (ún. egyutcás falu) és szabályos alaprajzú falu. A **halmazfalvak**, a halmaz szerkezetű, szabálytalanul futó úthálózattal rendelkező települések elsősorban alföldi tájainkra jellemzőek. Főként a hegyvidékek szűk völgyeiben alakultak ki a szinte csak egyetlen főutcával rendelkező **útifalvak**. A szabályos alaprajzú falvak a 20. század tervszerű településfejlesztésének köszönhetik kialakulásukat.

Falvak típusai:

- a: halmazfau; b: útifalu; c: szabályos alaprajzú falu

A falusi települések mérete a természeti adottságok, az eltérő társadalmi viszonyok következtében igen széles skálán változik, népességük 100 fő-től több ezerig terjedhet. Az apró- és kisfalvak Közép- és Nyugat-Európában, a nagyfalvak Kelet- és Dél-Európában, Afrikában és Latin-Amerikában, az óriásfalvak Kelet-Ázsiában a leggyakoribbak. Nagyobb falvak tudtak kialakulni olyan síkvidéki területeken, ahol semmi nem akadályozta a település növekedését. Apró- és kisfalvak hegyvidékek, dombságok völgyeiben húzódnak meg.

Az idők során több falu is elvesztette mezőgazdasági jellegét. Ezért a falvakat gazdasági tevékenységük alapján is több csoportba oszthatjuk. A hagyományos mezőgazdasági települések mellett találhatunk közöttük **bányászfalvakat, ipari településeket**. A Balaton-part vagy a Mátra falvai üdülőfaluakká alakultak. A nagyvárosok közelében lévő, jó adottságokkal rendelkező települések a kiköltöző városlakóknak köszönhetően duzzadtak egyre nagyobbá, és váltak estére megelevenedő városkörnyéki településsé.

Élet a falvakban

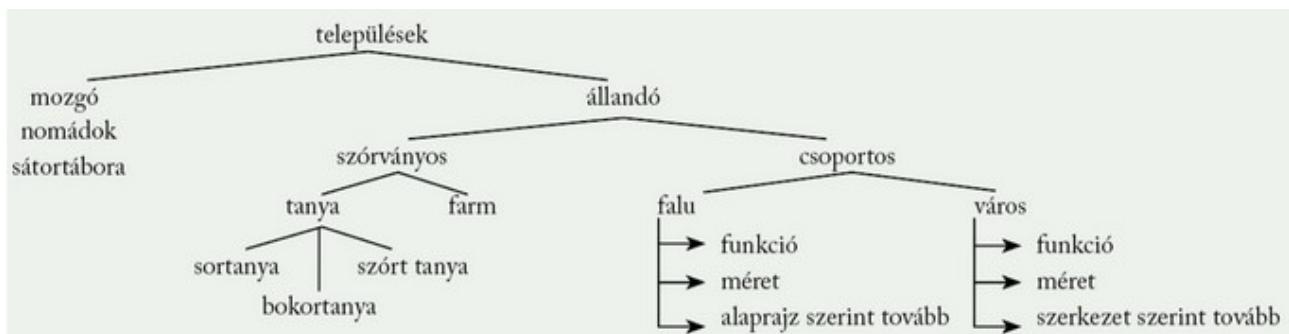
Az infrastruktúra, a közlekedés és a modern telekommunikáció fejlődése sokat változtatott a falvak lakónak életén. A gazdaság fejlődésével együtt a mezőgazdaságban dolgozók aránya vidéken is erősen csökkent – a falvak ma már nem kifejezetten agrártelűek. A legtöbben a szomszédos városokba **ingáznak** a munkahelyükre, ahol az iparban vagy a szolgáltatási szektorban dolgoznak.

A falvak lakónak élete napjainkban sokkal közelebb áll a városiakéhoz, mint néhány évtizeddel korábban. A technika fejlődése nagyban hozzájárult a **falusi élet átalakulásához**. Az internet segítségével ugyanolyan gyorsan lehet hozzáférni a hírekhez, információkhoz, mint a városokban.

Azok a falvak, amelyek szorosan kapcsolódnak az ország társadalmi-gazdasági vérkeringéséhez, **gyorsabb városiasodáson** mentek keresztül. Ezeken a településeken a közművek kiépítettsége szinte teljes, az infrastruktúra fejlett, a szolgáltatások széles körben elérhetőek a jól működő közlekedésnek és a rendben tartott utaknak köszönhetően.

A csendesebb és nyugodtabb légkör miatt sokan **költöznek ki a városokból**.

Az elmaradott térségeket, az elszigeteltebb falvakat a **változások lassabban érik el**. Ezeken a településeken sokszor hiányos az infrastruktúra, rossz a közlekedés. Jellemzően nagyobb a munkanélküliség is, emiatt többen fordulnak a mezőgazdaság felé, illetve nagy az elvándorlás is. Mivel elsősorban a fiatalok költöznek el a hátrányos helyzetű falvaktól, ezek a települések gyorsan **előregednek**.

A városfejlődés folyamata

A legelső városi jellegű települések mintegy 8000-9000 évvel ezelőtt alakultak ki Ázsia déli és délnyugati részein. A középkor is nagyobb városalapítási hullámot hozott magával. Az **ipari forradalomnak** köszönhetően elindult városfejlődés a 18. és 19. század folyamán számos korábbi várost is magával ragadott, de az ipar tömeges nyersanyagigénye nyomán tucatszám nőttek ki a semmiből a korszak új városai. A fellendülő kereskedelem, a közlekedés fejlődése, valamint az új alapokon szerveződő társadalom számtalan modern tevékenysége is felgyorsította a folyamatot. Ehhez járult még az is, hogy a falusi népesség – felhagyva a mezőgazdasági tevékenységgel – a városokban keresett munkalehetőséget.

A folyamat egyre gyorsabbá vált, és ezzel elkezdődött korunk egyik legjellegzetesebb népesedési jelensége, a **városba költözés** és a városi népesség létszámának gyors növekedése. Ma a világnépesség nagyobb része városokban él.

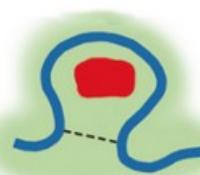
Városodás és városiasdás

A városok számának gyarapodása, a városokban élő népesség gyors növekedése, a városlakó népesség arányának folyamatos emelkedése együtt jellemzi azt a történelmi folyamatot, amit **városodásnak** nevezünk. A városodás legmagasabb fokát Belgium és Kuvait érte el: népességük 97%-a városban lakik. Az USA-ban a népesség 3/4-e városlakó, de a városodás üteme lelassult. A zsúfolt nagyvárosok már nem annyira vonzóak, felerősödött a városból való kiköltözés folyamata.

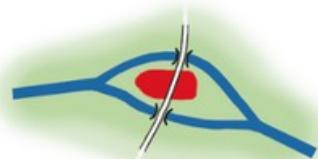
A városlakók a környék csendes, jó adottságokkal rendelkező helyeire költöznek ki.

A fejlettebb társadalmakban gyorsan nőtt és fokozatosan többségbe került a városban élő népesség. A városokban kialakult sajátos életmód és magatartásforma, építkezési szokások, közműszolgáltatás lépésről lépésre követésre talált a legtöbb falusi településen is. A város és a falu közötti különbségek halványultak, egyre szélesebb körben megindult a falusi települések átalakulása, sok tekintetben hasonlítani kezdtek a városokhoz. Mindez kihatott a falusi társadalom közösségi kapcsolataira, fogyasztási és kulturális szokásaira is. A városi életforma térhódítása a városiasodás. A városok számának növekedését és a városi életmód elterjedését együttesen **urbanizáció** nevezik.

A városok létrejöttében szerepet játszó tényezők a városfejlődés korai szakaszában:

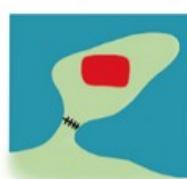
Folyókanyar
(Bern, New Orleans)

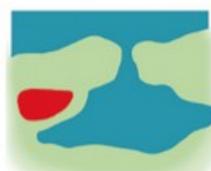
Folyami sziget
(Párizs)

Part közelí sziget
(Velence, Zanzibár)

Félsziget
(San Francisco, Bombay)

Dombtető

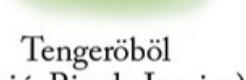
(Buda, Salzburg)

Hídfő, átkelőhely
(Győr, Frankfurt)

Kiemelt szerepkörű városok

Bár a városokra többféle gazdasági tevékenység jellemző, vannak közöttük olyanok, amelyek meghatározó jelentőségűek. Ez is lehet

Tengerből
(Tokió, Rio de Janeiro)

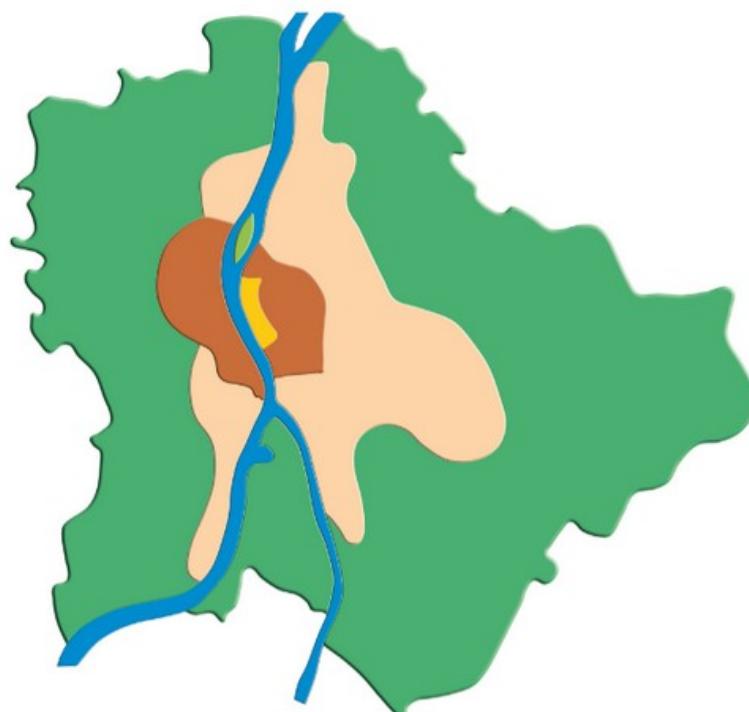
a csoportosítás alapja. A hazai **ipari városok** (pl. Dunaújváros, Tatabánya) a 20. század második felében lezajlott iparosítás következtében jöttek létre. Egy-egy ásványkincs kitermelésének köszönhetően gyors fejlődésüket a **bányavárosok**, például a vasércnek a svédországi Kiruna vagy a barnakőszénnek hazánkban Dorog. Kedvező földrajzi fekvésüket kihasználva indultak virágzásnak a **vásárvárosok**. A hegyvidék és az alföld találkozásánál, az ún. vásárvonalon kezdődött meg Hatvan, Miskolc és Gyöngyös fejlődése. Modern nemzetközi kiállításai tették híressé a németországi Hannover. Kulturális, oktatási szerepe segítette például a **fesztiválvárosként** híressé vált ausztriai Salzburg vagy hazánkban Szeged fejlődését is. A híres **egyetemi városok** közé tartozik Oxford és Cambridge. Történelmi, építészeti emlékei tették idegenforgalmi központtá például Rómát, Velencét. A tájképi szépség, a fürdőzésre alkalmas vízpart lehetőségeit használták ki az **üdülővárosok**, például Balatonfüred vagy Nizza. A 20. század második felének mesterségesen létrehozott modern városai a **technopoliszok**, amelyek napjainkra a tudományos kutatás és az erre épülő technológiai fejlesztés központjaivá váltak (pl. Szingapúr). Szép számmal találunk ezekre példákat Japánban, az USA déli és nyugati partvidékén, illetve Nyugat-Európában. Természetesen a társadalmi-gazdasági fejlődéssel párhuzamosan az egyes városok szerepköre is átalakulhat.

A városszerkezet

A városok mai szerkezete hosszú fejlődési folyamat eredménye, melynek során kialakult az egyes településrészek sajátos arculata. A városok szerkezete az egyes városrészek szerepének, jelentőségének átalakulásával folyamatosan változik. A nagyvárosok szerkezetében egymástól szerepükben, megjelenésükben is eltérő öveket különíthetünk el. A **városközpont** (city) ad otthont a hivataloknak, de itt találjuk sok nagy cég irodáit is.

Ezért ezt a területet **belső munkahelyővnek** is nevezik.

A sétálóutcák mentén elegáns üzletek, éttermek, szállodák sorakoznak. A belvárosban jelen lévő népesség éjszakára lecsökken, mert az itt lakó, állandó népesség száma viszonylag alacsony. Budapesten ez az öv az Erzsébet és a Margit híd,

belső munkahelyőv (city)   **külső munkahelyőv**
belső lakóöv   **külső lakóöv**

illetve a belső körút között húzódik. A budai oldal történelmi városmagja a kulturális, politikai szerepet betöltő várnegyed.

A belvárost széles sávban veszi körül a **bel-ső lakóöv**. Az emeletes bérházakkal sűrűn beépített, nagyszámú népességet tömörítő öv Budapesten a Kis- és Nagykörút között terül el.

A világ sok nagyvárosában erre a területre az épületek lepusztulása, az úgynevezett slumosodás jellemző. A tehetsébb családok fokozatosan elköltöznek innen.

A folyamat megállítására sok helyen egész háztömböket érintő **felújításokba** (rehabilitáció) kezdtek. A kívül-belül korszerűen felújított épületek elsősorban a jobb módú fiatal lakosságot csábították vissza a városba. Ennek tipikus példái a főváros VIII., IX. és XIII. kerületében lezajlott városrész-felújítások.

A **külső munkahelyövben** egykor nagy helyigényű ipari üzemek, raktárak, a munkások számára épült lakótelepek sorakoztak. Itt találhatók a nagy forgalmú pályaudvarok is. Az üzemek helyét napjainkra több helyütt kereskedelmi épületek, irodák, új építésű lakóparkok foglalták el. Ilyenek Budapesten például Kelenföld, Csepel vagy Ferencváros egyes területei.

A **külső lakóövre** a családi házas beépítettség jellemző, Budapesten azonban hatalmas **lakótelepek** ékelődnek az övbe (pl. III., IV. kerület). Az utóbbi években szépen rendezett lakóparkok is épültek ebben a városövben, amelyek a belső városrészekből kiköltözők kedvelt célpontjaivá váltak. A nagyobb forgalmú kivezető utak mentén pedig egymás után létesültek a modern bevásárlóközpontok, amelyek már a városkörnyék külső településein élők ellátását is biztosítják.

Az urbanizáció kérdései

A 20. század második felében hatalmas városok, **metropoliszok** jöttek létre szerte a világon. A legnagyobb az elővárosaival együtt több mint 35 millió embernek otthonát adó Tokió. Az óriási városok teljesen összenőttek a körük gyűlt településekkel. Az egymással is összeolvadó nagyvárosokat **megalopoliszoknak** nevezzük. Ezek közül kiemelkedik a Bostontól Washingtonig húzódó várostömörülés, amely a világ egyik legnagyobb gazdasági központját, New Yorkot is magában foglalja.

Taszítás és vonzás

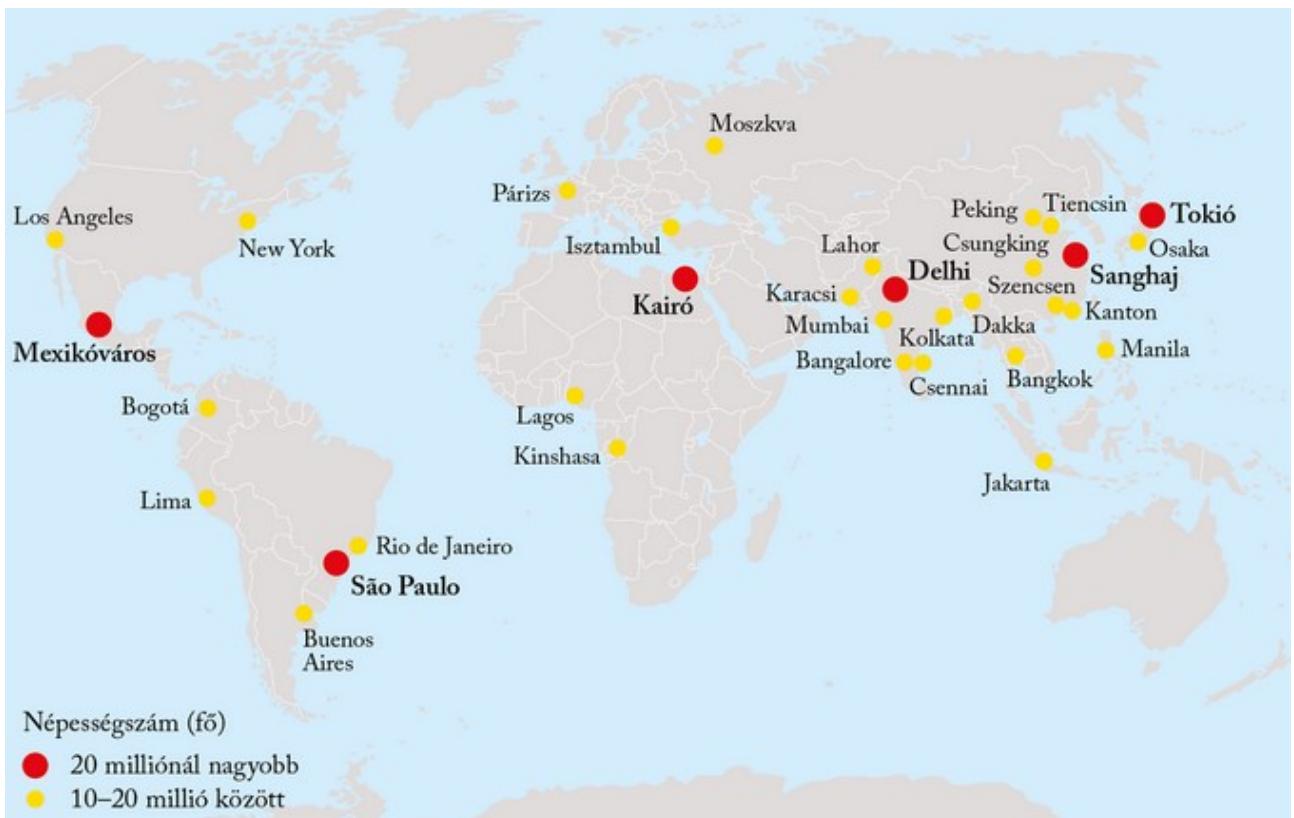
Az urbanizációs folyamatokat a települések vonzó és taszító tényezői irányítják. minden település rendelkezik előnyös és hátrányos tulajdonságokkal, amelyek odacsalogatják, vagy éppen elűzik a lakosságot. A vonzó tényezők között szerepel többek között a munkahelykínálat, a csend, a tiszta környezet, a biztonság. Taszító

tényező a zaj, a piszok, a tömeg, a nem megfelelő közlekedés, a túlzsúfoltság, a munkahelyek hiánya, a rossz közbiztonság, a nem megfelelő szolgáltatások. A vonzó és taszító tényezők gyorsan tudnak változni egy-egy város vagy városrész esetében is, de a különböző földrajzi helyeken a tényezők eltérő súlyt képviselnek.

A **fejlődő országokban** elsődleges vonzó tényezőnek a **megélhetési lehetőségek** számítanak, amelyek a városokban sokkal jobbak, mint vidéken. A tönkrement parasztok, az éhező falusiak nagy tömegekben hagyják el földjüket, és a városokba menekülnek, de társadalmi konfliktusok, háborús állapotok is fokozták a vándorlást. Ezért a fejlődő országokban a városodás nagymértékű. A vidéki körzetekből a városba özönlők száma **többszörösen felülmúlja** a városok kínálta munkahelyeket és a rendelkezésre álló megélhetési lehetőségeket. Megfelelő lakások híján a beköltözők kénytelenek összetákoztatni, komfort nélküli viszkókban lakni. Ezeket a város peremén felépült **nyomornegyedeket faveláknak** (bádogvárosoknak) nevezik.

A **felettebb világ** falusi térségeiben fellépő taszítóerők között kiemelkedő szerepet játszott az ipari forradalom nyomán a népesség gyors szaporodásával párhuzamosan kialakult földhiány. A gyors technológiai fejlődés, a gépesítés elterjedése nyomán csökkent az emberi munkaerő iránti igény, ez a felesleges agrárnépességet szintén a városok felé kényszerítette. A fejlett országok városaiban az **ipari tevékenységek, a specializálódó szolgáltatások** mind nagyobb munkaerőigénnyel léptek fel, a mezőgazdasággal szemben magasabb jövedelmet, vonzó városi életmódot kínáltak. A fejlett társadalmakban a városi munkahelykínálat általában **képes volt felszíjni** a beáramló munkaerőt, munkát és letelepedési lehetőséget, társadalmi felemelkedés lehetőségét biztosítva számukra.

Napjainkra igaz, hogy a városodási folyamat az északi és déli szélesség 30° -a között a legintenzívebb, ugyanakkor a mérsékelt övezetekben csillapodik. A 19. században a közepes szélességeken fekvő országok városodása volt gyors, 1900-ban a világ négy legnépesebb városa London, Párizs, New York és Sanghaj volt. Ettől kezdve a milliós vagy **nagyobb városok kialakulása** fokozatosan **tolódott az Egyenlítő felé**.

A nagyvárosi élet

A magas színvonalú és számos szolgáltatást nyújtó nagyvárosi élet sok ember számára vonzó. A színházi előadások, a koncertek, az éjjel-nappal nyitva tartó üzletek, a hatalmas árukínálat csak néhány a városi élet sok-sok előnyei közül.

A városok méretének növekedésével azonban ennek fenntartása egyre nagyobb terhet is jelent. A közműhálózat (víz, villany, csatorna stb.) folyamatos karbantartása és bővítése rendkívül költséges. A minden több gépkocsi, a növekvő forgalom számtalan problémát vet fel: levegőszennyezés, **zajterhelés**, a várost megbénító közlekedési dugók, parkolási nehézségek. A környezetet kevésbé terhelő **tömegközlekedés** üzemeltetése, fejlesztése is rendkívül nagy költségeket emész fel. A **szolgáltatásokat** (pl. egészségügy, kereskedelem, tömegközlekedés) nemcsak az adott város lakossága, hanem a városkörnyék **ingázó népessége** is igénybe veszi. A kiépítés és a fenntartás során ezzel is számolni kell. Sok nagyvárosban jelent gondot a leromló állapotú belső **lakónegyedek rehabilitációja**. A fejlődő világban a gyorsan növekvő nagyvárosi népesség lakásigényeinek kielégítése, a városokat övező **nyomornegyedek felszámolása** szinte megoldhatatlan problémának tűnik.

Egyre égetőbb a lakosság által előállított **hulladék kezelése** és elhelyezése is. Ezen ma még alig enyhít a fejlett világban terjedő szelektív hulladékgyűjtés. Egyre többre kerül a minden nagyobb mennyiségű kommunális szennyvíz tisztítása is.

Az építkezések mind jobban **kiszorítják a természetes zöldfelületeket**. A modern kor építészeinek nagy kihívása, hogy élhetővé varázsolják a betonrengetegeket. A nagyvárosi élet sajátos jellemzője a gyorsaság és a rohanás, amely hosszú távon megterheli az emberi szervezetet. Nem véletlenül nő az igény a városlakók körében a természetben történő kikapcsolódás, a rekreáció iránt. Sokan érzik úgy, hogy a rohanó városiak alig figyelnek egymásra, és főleg az idősek körében egyre több a magányos ember.

Nagyvárosok, agglomerációk

A városodás első, hosszú szakaszát – Európa, de különösen Angol-Amerika területén – a népesség tömeges városba özönlése jellemzte. A nagyvárosok a vonzáskörzetükbe tartozó településekkel együtt népes **agglomerációt** alkottak. A lakóterületekbe ékelődött ipari üzemek, a lelassuló és minden szennyezőbb közlekedés egyre nehezebben elviselhető terheket róttak a városi lakosságra. Ennek hatására „felrobbantak” a zsúfolt nagyvárosok, megkezdődött a kellemesebb, barátságosabb lakóhelyi körülményeket kereső, az urbanizációs ártalmak elől menekülő népesség kiáramlása, elindult a **szuburbanizáció** folyamata. Ezt a külső, kevésbé zsúfolt városrészek, illetve a várost övező települések népességének növekedése jellemzte. Megkezdődött az elővárosodás, amely során a nagyvárosok körül sajátos szerepkörű települések – bolygóvárosok és alvóvárosok – jöttek létre. A **bolygóváros** az agglomerációhoz tartozó olyan kisebb város, ahová a központi város iparának egy részét kitelepítik, hogy azt részben tehermentesítsék (pl. Budaörs). Az **alvóvárosok** elsősorban lakófunkciót töltenek be. A lakosság döntő része a nagyvárosban dolgozik, és csak estére tér vissza a településre (pl. Gyál).

A városból kiköltözők egy része nem áll meg a nagyvárost körülvevő településekben, hanem a távolabbi, vidéki területekre költözik. Ez az **ellenvárosodás** (dezurbanizáció) folyamata. Ezzel együtt a nagyvárosok bizonyos részein újból népességnövekedés figyelhető meg. Jellemzően a modern, új építésű vagy felújított lakásokba érkeznek a vidékről beköltözők – ez a **reurbanizáció** jelensége.

A fejlődő világ nagyvárosai ezzel szemben megállíthatatlanul duzzasztják maguk körül az elővárosokat, de ezek – a fejlett világ elővárosodási folyamataival ellentétben – nem a magasabb jövedelmű népességet, hanem a legelesettebb rétegeket tömörítik.

A fejlődő világ nagyvárosai ezzel szemben megállíthatatlanul duzzasztják maguk körül az elővárosokat, de ezek – a fejlett világ elővárosodási folyamataival ellentétben – nem a magasabb jövedelmű népességet, hanem a legelesettebb rétegeket tömörítik.

Ahol a milliós nagyvárosok sűrűbben helyezkednek el, ott egyre terjeszkedő elővárosaik révén hatalmas összefüggő zónákat képeznek, mamutvárosok alakulnak ki. Földünk legnagyobb várostömörülése az USA atlanti partjain alakult ki.

Ez a „**megalopolisznak**” elnevezett (görög: nagyváros) városkomplexum Bostontól Washingtonig (BosWash) terjeszkedik, mintegy 700 km hosszan, és 80 millió lakost tömörít. Japánban a Csendes-óceán partján a Tokió–Nagoja–Oszaka–Kobe vonalon körvonalazódik egy leendő óriásváros. Nagy-Britanniában a London–Liverpool–Leeds–London háromszögben sűrűsödnek a városok, Németországban pedig a Rajna–Vesztfália ipari régió várostömörülése a legjelentősebb.